

SLÄKTHISTORISKA STUDIER

Genealogiska Föreningen | The Genealogical Society of Sweden

Släkthistoriska Studier 2024:202

Forskning från ett vykort

Stefan Romeis

epost: stefan.romeis.se@gmail.com

Publicerad den 4 oktober 2024

DOI: 10.55797/ram627 och ISSN 2004-3910

Öppen tillgång genom en Creative Commons CC BY 4.0 licens.

Copyright på artikeln tillhör författaren.

Publicerad på Kungliga Bibliotekets OJS-plattform publicera.kb.se.

Citera artikeln (exempel): Romeis, S., (2024), »Forskning utifrån ett vykort«, *Släkthistoriska Studier* 2024:202. DOI: 10.55797/ram627.

Släkthistoriska Studier publiceras av Genealogiska Föreningen (org. nr. 802001-19643), Löfströms Allé 7, Sundbyberg. Kontakt: shs@genealogi.net

Forskning utifrån ett vykort

Stefan Romeis

Genealogiska Föreningen

Publicerad 4 oktober 2024

Jag råkade se ett gammalt vykort från Würzburg i Tyskland från 1897, på internet. Artikeln är en guidad forskningsresa som visar hur jag, med utgångspunkt ifrån vykortet och platsen, kunnat knyta ett av husen på vykortsbilden till en anfader till mig, vilken bott i huset under första halvan av 1800-talet. Huset har följts över tid via olika typer av källor, vilket har gjort det möjligt att få fram ett tidsintervall för när vykortsbilden skapades. I forskningen har nästan uteslutande offentliga digitala källor använts.

Bild 1. Alt-Würzburg. Beskuret. Vykort utgivet 1897.

Huset till vänster om tornet på vykortet ovan (Bild 1), är det hus där min farfars farfars far Michael Romeis bodde från den 28 juli 1814 till sin död den 22 augusti 1859. Hur jag kom fram till att det var just det huset, beskriver jag i den här artikeln.

Genealogi är läran om släktskapsförhållanden, och resultat från släktforskning kan användas även i annan historisk forskning. Den här artikeln visar hur man med släktforskning som motiv kan forska också från andra hållet. Det är forskning i skärningspunkten mellan historisk forskning om bilder och platser, och genealogi.

På grund av att jag har anor från Würzburg i Bayern i Tyskland, roade jag mig med att läsa om gamla Würzburg på webbencyklopedin WürzburgWiki.¹ Där råkade jag se en bild av ett gammalt vykort. Det är det som visas ovan. Det hade ordet »Alt-Würzburg« (Gamla Würzburg) tryckt på kortet och en beskrivande text i nederkant. Den första meningen översätts till »Stadsområde vid Wallgasse och Karthause«. Den andra meningen gäller det andra motivet och ger en historisk förklaring till namnet »Kroatendörflein« (Kroatbyn).

I dessa områden har mina tidigare släktingar bott under 1800-talet. Skulle det kunna vara så att en förfader till mig bott i något av husen på kortet? För att få reda på det måste jag först ta reda på vilka hus som visas på vykortet.

På vykortet angavs att det var utgivet av Verlag von Gustav Erdmann i Würzburg. Jag googlade för att hitta mer information om förlaget, och fann en ny annons från ett antikvariat i Tyskland. Där fanns en nyutgåva från 1978, av två vykortserier från 1897 om vardera 10 vykort som visade gamla miljöer från Würzburg. »Alt-Würzburg« (Gamla Würzburg) stod tryckt på samtliga kort.

Jag köpte kortserierna på nätet. Det kostade mig ett par hundra kronor – inte mer. När jag fått hem dem kunde jag där verifiera uppgifterna om förlag och utgivningsår för originalutgåvan.² Vykortet på bild 1 fanns med i leveransen.

Var kan man hitta mer information? Alla källor i den här artikeln (med något enstaka undantag) kommer från ett offentligt digitalt arkiv som finns åtkomligt på nätet: Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ) Digitale Bibliothek. Mer om det i källförteckningen efter artikeln.

Om man inte riktigt vet vad man skall söka efter där, kan man först söka fritt på nätet om – i det här fallet – Würzburgs historia: kartor, byggnader, geografi, personer, händelser, tidningar, böcker med mera. När man hittat något relevant eller intressant har man också fått nyckelord man sedan kan använda som sökord i MDZ för att hitta mer information, och för att komma så nära primärkällan som möjligt.

Följ med på forskningsresan! Var på kartan ligger områdena som omnämns på vykortet? Vilka är husen på vykortet? När skapades bilderna? Låt oss börja med att forska kring platserna som anges på vykortet.

Würzburgkartor från 1800-talet

Vi tar hjälp av historiska kartor för att identifiera platserna från vykortet. Texten på vykortet leder oss till stadens nordöstra delar (Bild 2).

Bild 2. Nordöstra Würzburg. Karta 1869.

¹ WürzburgWiki, (2023), »Kroatengasse«.

² Dettelbacher, Werner, (1978). *Nachdruck*.

På kartorna 1869 och 1870 ser vi att Wallgasse har som en smal getingmidja just där en bäck korsar gatan.³ ⁴I området till vänster om getingmidjan möts gatorna Wallgasse och Karthause (Bild 3). Detta är det ena området som anges på vykortet.

Till höger om getingmidjan ligger Kroatendörflein (Bild 4). Detta är det andra området som anges på vykortet. Vykortets motiv bör alltså komma från dessa två närliggande områden. Namnet Kroatendörflein finns inte på kartorna, men är väl känt och finns dokumenterat i flera källor. I boken Niedermaier, Kunstgeschichte der Stadt Würzburg (1860) kan man läsa, översatt från tyska, »Husen i (distrikt) I, nummer 91½–101⅓ benämns Kroatendörflein«. ⁵ Det ger oss en tydlig definition av Kroatendörflein och gör att området går att avgränsa på en karta. Även en fotnot i Würzburgs adressbok från 1852 har samma definition (se längre ner i artikeln).

Tittar vi på en äldre karta, kartan från 1845 (Bild 5), ser vi att gatan Karthause inte alltid varit förbunden med Wallgasse.⁶ År 1845 låg hus nummer 90 i vägen. Karthause var en återvändsgränd ett stycke bakom husraden längs Semmelsgasse. Gatorna hade då ingen förbindelse och bildade inte något gemensamt stadsområde.

Vi vill nu veta när gatorna knöts samman och söker därför mer information i Würzburgs adressböcker, vilka utkom med några års mellanrum under 1800-talet. Hus nummer 90 finns i adressboken 1852,⁷ men i adressboken 1859 står det att det är rivet.⁸

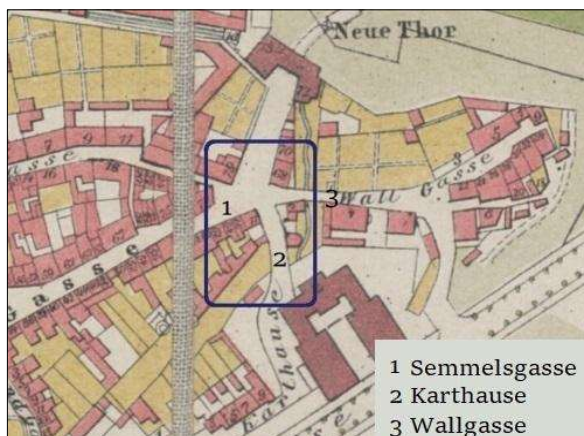

Bild 3. Stadsområde vid Wallgasse och Karthause. Karta 1869. Wallgasse börjar där Semmelsgasse slutar och Karthause ansluter söderifrån. En blå ram omsluter området där gatorna möts.

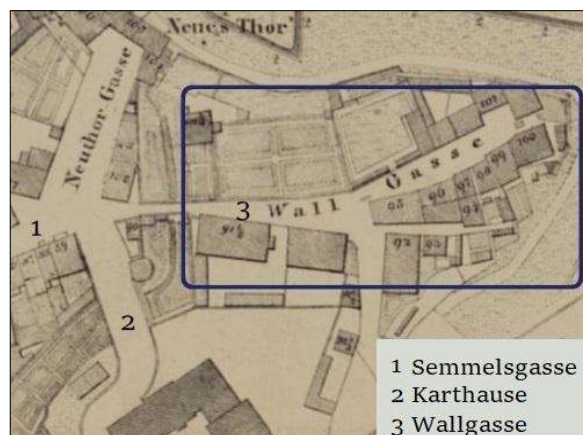

Bild 4. Kroatendörflein. Karta 1870. Denna karta har husnumren utskrivna. En blå ram omsluter de hus som bildar Kroatendörflein.

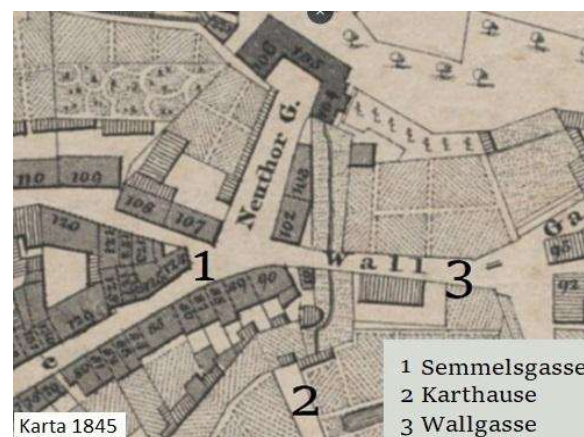

Bild 5. En tidigare återvändsgränd.

³ Stürtz, L., (1869), *Neuester Plan der Kreishauptstadt Würzburg*.

⁴ Päringer, Josef, Weishaupt, Wimberger, Karl, (1870), *Würzburg 1870*.

⁵ Niedermayer, Andreas, (1860), *Kunstgeschichte der Stadt Würzburg*, s. 336.

⁶ Harrach, Fr., Zertahelly, L., (1845), *Plan Der Kreis-Hauptstadt Würzburg*.

⁷ *Adreß-Handbuch für die königlich bayerische Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg*, (1852), s. 114.

⁸ *Adreßbuch für Würzburg*, (1859), s. 124.

Tidpunkten för anslutningen av gatan Karthause

Vi vet att gatan Karthause anslöts till gatukorsningen någon gång mellan 1852 och 1859. Men när skedde det mer exakt? Magistratens stadsplaneringsbeslut skulle kunna finnas i Würzburgs Stadtarchiv, om böckerna finns kvar efter andra världskrigets bombningar som förintade 90 % av stadskärnan. Men vi bor långt ifrån stadsarkivet i Würzburg, så vi försöker istället hitta information i det digitala arkiv jag nämnde i början av artikeln, Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ) Digitale Bibliothek. Kanske skrevs det något i tidningarna om husrivningarna eller om den nya gatuanslutningen?

Vi söker därför i lokala tidningar i det digitala arkivet. Som sökord använder vi namnen på husägarna för de berörda husen. Namnen såg vi i adressböckerna – husägaren till hus nummer 90, Schlimbach, och husägaren till hus nummer 91, Romeis.

Den nionde september 1852 fanns en annons i Würzburger Stadt- und Landbote om en auktion av fat, det vill säga tunnor, i ett hus som staden köpt av M Romeis för att riva (Bild 6).⁹ Och särskilt intressant är auktionsannonsen i Neue Würzburger Zeitung den nionde mars 1853 (Bild 7).¹⁰ Schlimbachs och Romeis hus måste rivas inom några veckor.

Det är tydligt att det var bråttom att ansluta gatan Karthause till Wallgasse och Semmelsgasse runt halvårsskiftet 1853, eftersom man byggde järnväg och järnvägsstation och behövde gatuanslutningar till järnvägsområdet.

Bild 6. Auktion av fat 1852. »De sex fat, som finns i det hus i 1:a distriktet, nummer 91, som staden köpt av M Romeis för att rivas, kommer, med förbehåll för högre godkännande, att säljas på offentlig auktion, vilken kommer att äga rum i nämnda hus måndagen den 13:e kl 2 på eftermiddagen, dit raden av intresserade härmed inbjudes. Würzburg, 7 september 1852. Stadskammaren. Herbig. Wirsching.«

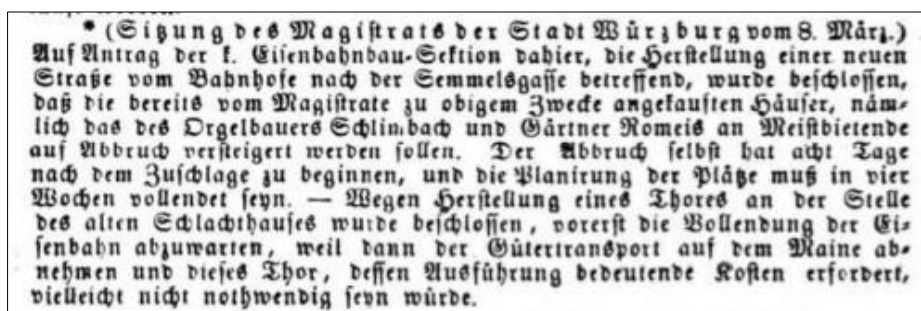

Bild 7. Auktion av hus för rivning 1853. »(Magistratens möte i Würzburg den 8 mars.) På begäran av den Kungliga Järnvägsbyggnadssektionen härifrån beträffande byggandet av en ny gata från järnvägsstationen till Semmelsgasse, beslutades att de hus som Magistraten redan köpt för ovanstående ändamål, nämligen orgelbyggaren Schlimbachs och trädgårdsodlaren Romeis, skall auktioneras ut till högstbjudande för rivning. Själva rivningen skall påbörjas inom åtta dagar efter att kontraktet tilldelats, och utjämnningen av marken skall vara slutförd inom fyra veckor.«

⁹ Würzburger Stadt- und Landbote, 9 september 1852, s. 4.

¹⁰ Neue Würzburger Zeitung, 9 mars 1853, s. 3.

Arbetshypotes

Bild 8. Husägare vid Semmelsgasse 1852.

vid den nya gatukorsningen. Vi sätter som arbetshypotes att det är hans hus som avbildats på vykortet.

Michael Romeis fick alltså ett hus tvångsinlöst och rivet. Först auktionerades faten (tunnorna) i huset ut och senare även huset. Han bodde dock kvar på sin adress även senare (mer om det nedan). Alltså var det inte hans boningshus som revs. På kartan från 1845, högre upp i artikeln, ser man ett par byggnader mellan gatan Karthause och hus nummer 90. Troligen var det någon av dessa som tillhörde Michael Romeis.

Efter husrivningarna 1853 kunde Karthause anslutas till Semmelsgasse och Wallgasse. Den nya gatan skapade en öppen yta framför Michael Romeis hus.

Michael Romeis

I mitten av 1800-talet bodde det alltså tre trädgårdsodlare Romeis i Würzburg. Det har jag vetat sedan ett tidigare besök i Würzburgs stadsarkiv, och den vetskapen var anledningen till att jag började intressera mig för huset på vykortet.

I stadens »Einwohnermeldebögen« bokförde Magistraten kontinuerligt uppgifter om borgare, deras familjemedlemmar och adresser. Vid besöket fann jag uppgifter om Michael Romeis, född 1777, vilken hade flyttat till huset I 91 den 28 juli 1814 (Bild 9).¹²

Bild 9. Michael Romeis adresser.

I »Einwohnermeldebögen« fann jag också uppgiften att han dött den 2 augusti 1859.¹³ En kontroll av dödsdatum mot en notis om avlidna i tidningen Würzburger Abendblatt 26 augusti 1859 gör det sannolikt att det exakta dödsdatumet skall vara den 22:a augusti.¹⁴

¹¹ Adreß-Handbuch für die königlich bayerische Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1852), s. 114.

¹² Einwohnermeldebögen Äldre Reihe, Karton 160, Mappa 13161, Romeis, fol 2r Michael.

¹³ Einwohnermeldebögen Jüngere Reihe, Karton 423, Romeis Michael, fol 1r.

¹⁴ Würzburger Abendblatt, 26 augusti 1859, s. 4.

Huset I 91

Fotnot om huset i adressboken

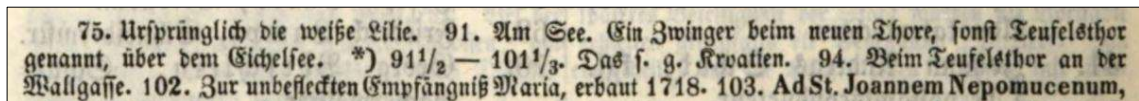

Bild 10. Fotnot i adressboken 1852.

I Würzburgs adressbok 1852 finns en fotnot om hus 91 (Michael Romeis hus): »Am See. Ein Zwinger beim neuen Thore, sonst Teufelsthor genannt, über dem Eichelsee« (Bild 10).¹⁵ Han bor vid en »Zwinger« vid den nya porten, annars kallad Djävulsporten, bortanför Igelsjön. Igelsjön var för övrigt ingen sjö utan ett vattensjukt område med ett dike bakom husraden längs Semmelsgasse.

»Zwinger« kallas området mellan två försvarsmurar. Zwingertorn är torn som sticker ut från den inre muren och har halvrund form för att man skall kunna skjuta åt alla håll utåt mot angripare som lyckats ta sig förbi den yttre muren.¹⁶

Fotnoten i adressboken om en Zwinger innebär att huset I 91 låg vid en mur vilket stämmer med vykortet. Tornet på vykortet ser också ut att vara just ett Zwingertorn – ett torn med rundad utsida som sticker ut från muren.

I fotnoten finns för övrigt även en definition av området »Kroatien« (Kroatendörflein), som husen med nummer 91 1/2–101 1/3.

Husbeskrivning inför sterbhusauktion

Vad kan vi mer ta reda på om huset I 91? I Würzburger Anzeiger den 24:e december 1859 fanns en annons om den kommande sterbhusauktionen efter Michael Romeis.¹⁷ Där beskrevs huset så här:

»Bostadshuset innehåller i markplanet 2 rum, 1 kök och farstu (skall möjligen översättas till grovkök), 2 mezzaninrum, 1 kammare, kök, farstu samt fritt golvutrymme, källare, ett rymligt valv, innergård och dynggrop. I tillbyggnaden 1 rum, 1 kammare, kök och ledigt vindsutrymme.«

Ett envåningshus överensstämmer med bilden på vykortet. Mezzaninrum – rum på en övervåning som är lägre än bottenvåningen – är rimliga men går inte att verifiera. Någon tillbyggnad syns inte på vykortet utifrån den vinkel konstnären valt för sitt motiv, men motsägs inte av bilden. Enligt kartorna 1832, 1869 och 1870 fanns en tillbyggnad. Dynggrop bör det också funnits utrymme för eftersom exempelvis kartan från 1845 visar att huset I 91 hade ett visst avstånd till närmsta granne.

Överensstämmelser

Om vi nu summerar det vi vet om stadsområdet och om huset I 91 kan vi konstatera att överensstämmelse råder mellan:

- de angivna områdena för de två motiven på vykortet – och de två områden alldeles intill varandra, som markerats med blå ramar på kartorna 1869 och 1870.
- »Stadsområde vid Wallgasse och Karthause« enligt vykortet – och platsen för Michael Romeis hus I 91 vid Semmelsgasse, enligt Adressboken 1852 och 1859.

¹⁵ Adreß-Handbuch für die königlich bayerische Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1852), s. 114.

¹⁶ Friedrich, Reinhard, (2020), Mauer, i Böhme, H.W. et al (2020).

¹⁷ Würzburger Anzeiger, 24 december 1859, s. 4.

- »Stadsområde vid Wallgasse och Karthause« enligt vykortet – och platsen för gatan Karthaus anslutningspunkt vid Semmelsgasse (där hus tillhörande Schlimbach och Romeis rivits), enligt Neue Würzburger Zeitungs auktionsannons om magistratens beslut 1853.
- bilden av hus och mur på vykortet – och fotnoten om Michael Romeis hus I 91 vid en Zwinger, i Adressboken 1852.
- bilden av huset på vykortet – och husbeskrivningen i annonsen för sterbhusauktionen för Michael Romeis 1859.
- hus och mur och torn och plats enligt vykortet, som en helhet, – och huset I 91 på kartorna från 1845, 1869 och 1870

Räcker dessa överensstämmelser för att slå fast att det är huset I 91 som är avbildat på vykortet? Nej – något annat hus skulle möjligen kunna överensstämma lika bra. Vi skulle dessutom ha stor nytta av att veta när motivet på vykortet avbildades, för att kunna verifiera att huset verkligen existerade vid den tidpunkten.

Sökande efter alternativa huskandidater – utgångspunkter

Bilden på vykortet

Bild 11. Hus – mur – torn.

Låt oss först studera vad vi ser på det första motivet på vykortet (Bild 11): ett hus och ett torn, förbundna av en mur. Vid första anblicken ser tornet ut att vara i det närmaste kvadratisk, men tittar man noggrannare, exempelvis på taket, ser man att tornet sticker ut vinkelrätt från muren, bakåt – snett åt vänster som perspektivet är ritat. Tornets botre del har en annan form – kanske någon form av rundning?

Vi kan också se att det utgår två murar från tornet mot huset. En mur börjar vid tornets inre sida och sträcker sig mot huset, men är raserad efter några få meter. En yttre mur från tornet verkar dock nå fram till huset, såvitt man kan se. Tornet och murarna skulle kunna vara en tidigare stadsmur. Framför tornet och huset ser vi en öppen yta där människor flanerar.

Adressreformen 1868

För att kunna identifiera hus och adresser från olika år under 1800-talet behöver vi förstå adresssystemen som användes. Före 1868 fanns inget gatuadresssystem. Distrikt angav område i staden och husnummer angav identitet på huset. 1868 genomfördes dock en adressreform och alla hus fick gatuadresser.

Parallellt med det gamla husnumret infördes ett nytt »Orientierungsnummer«, en gatuadress, så man kunde orientera sig i staden. Vissa gator fick nya namn. Det nya adresssystemet beskrivs i Adressboken 1868.¹⁸ Huset i distrikt 1, husnummer 91 vid Semmelsgasse fick 1868 den nya

¹⁸ Adreßbuch für die königlich bayrische Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1868), s. 152.

gatuadressen Wallgasse 2.¹⁹ Semmelsgasse fick samtidigt det nya namnet Semmelstrasse.²⁰

Alternativa huskandidater

Hus utifrån torn

Vi behöver undersöka om det fanns fler hus än I 91 som skulle kunna stämma överens med bilden på vykortet. Unika detaljer är muren och tornet som sitter ihop med huset. Vi söker därför efter torn i första läget. Vi tar reda på var stadsmurar och deras torn funnits.

Vi börjar därför med att se på en tidig karta, ett färglagt kopparstick från 1723, där vi ser var stadens murar och torn fanns på den tiden (Bild 12).²¹ Här får man tänka på att konstnären kan ha tagit sig viss konstnärlig frihet i framställningen, och därför kommer vi att ha det i åtanke när vi senare jämför med andra kartor eller bilder. Risker för konstnärlig frihet i framställningen gäller även bilden på vykortet.

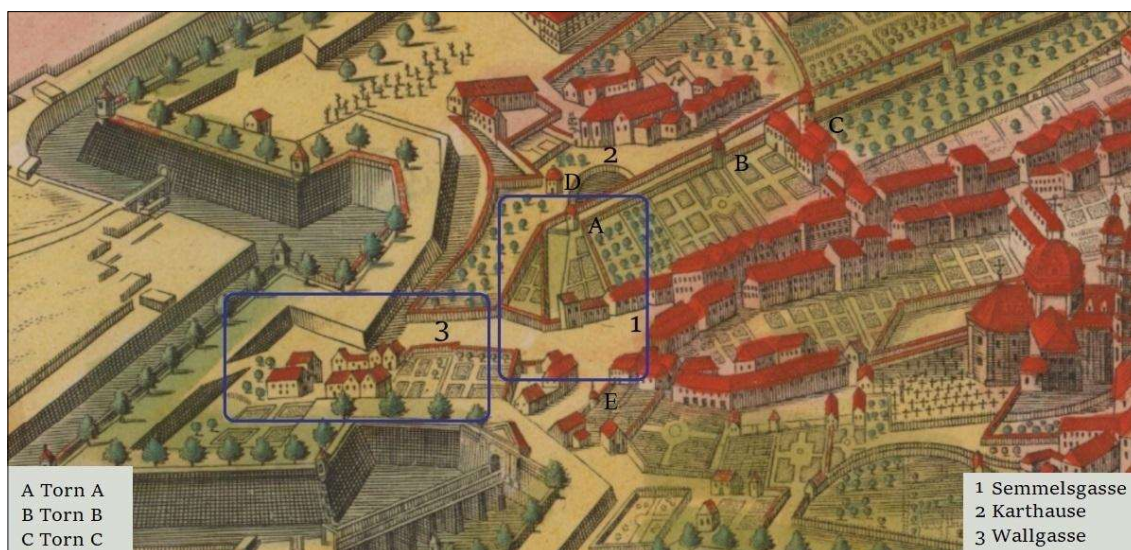

Bild 12. Torn. Karta 1723. En blå ram (vid siffran 1 på bilden) runt området där Wallgasse, Semmelsgasse och – 130 år senare (1853) – Karthause, möts. En annan blå ram (vid siffran 3 på bilden) runt Kroatendörflein. Det är samma områden som i de blå ramarna på bilderna i början av artikeln. När denna karta skapades 1723 var Karthause fortfarande ett kloster (vid siffran 2 på bilden), och ännu inte en gata. Observera att denna kartvy visar staden från norr, medan samtliga andra kartor i artikeln visar staden från söder.

Vi känner igen Kroatendörflein, Wallgasse och Semmelsgasse på kopparsticket. Vi ser tornen A, B och C och en mur som förbinder dem. Det finns även en mur som löper parallellt och därmed bildar en dubbelmur.

Dubbelmuren var Würzburgs Mittelmauer. Den började byggas på 1400-talet och var en andra försvarslinje en bra bit innanför den yttre stadsmuren. Dubbelmuren syns även på kartan från 1832 (Bild 13).

Det finns även en fristående tornliknande byggnad D utanför muren vid Torn A. Från stadsporten i nedre kant på bilden upp mot Torn A finns en mur, med avbrott för Wallgasse. Det finns inga torn i den delen av muren. Mellan stadsporten och

¹⁹ Adreßbuch für die königlich bayrische Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1868), s. 196.

²⁰ Adreßbuch für die königlich bayrische Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1868), s. 149.

²¹ Homann, Johann Baptist, (1723), Accurate Vorstellung.

Semmelsgasse finns på gatans högra sida en liten tornliknande byggnad E, möjligen en mindre portal i vad som verkar vara en mur eller ett staket.

Vi kollar också av området längs den stora yttre stadsmuren från Kroatendörflein och uppåt på bildens vänstra sida. Där finns inga torn. De tornbyggnader som vid denna tid finns på krönet av den yttre stadsmuren anser jag inte vara kandidater att jämföras med vykortets torn, som ligger i markplanet.

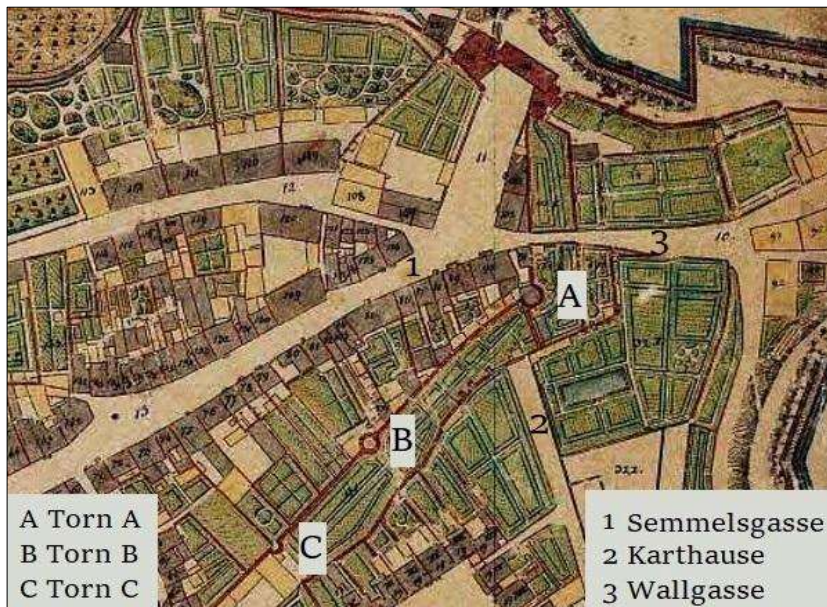

Bild 13. Torn. Karta 1832.

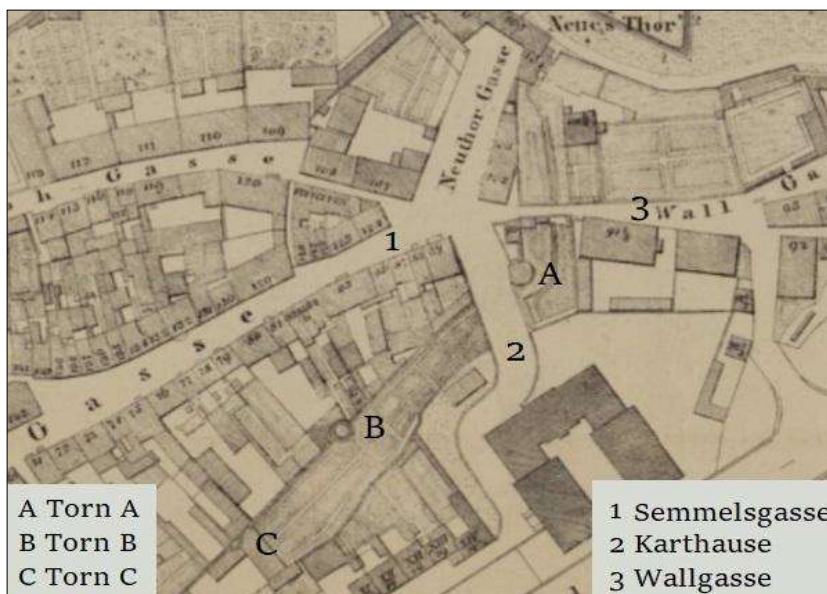

Bild 14. Torn. Karta 1870.

Kartorna från 1832 (Bild 13) och 1870 (Bild 14) visar samma torn som på kartan från 1723.^{22 23} Vi ser muren med tornen A, B, och C. Det finns inte längre någon fristående tornliknande byggnad D utanför Torn A, vilket det fanns på kartan från

²² Handwerk, Carl, (1832), Kreishauptstadt Würzburg.

²³ Päringer, Josef, Weishaupt, Wimberger, Karl, (1870), Würzburg 1870.

1723. Det finns inte heller någon mindre tornliknande byggnad E som på kartan från 1723.

Muren mellan stadsporten och Wallgasse har (fortfarande) inga torn, och inga tornliknande byggnader kan ses vid den stora yttre stadsmuren till höger.

- Torn A. Tornet är inte ritat som en hel rund cirkel 1870, utan har en rak sida mot gatan. Inte heller på kartan från 1832 är tornet ritat som en hel rund cirkel. På kartan från 1723 ser vi samma eller motsvarande torn på samma plats. Detta är tornet vid huset I 91.
- Torn B. Cirkeln i muren 1870 kan jämföras med tornet på motsvarande plats på kartorna 1832 och 1723. Tornet är placerat i bakkant av gårdarna till husen vid Semmelgasse I 80 och I 81 och sitter ihop helt integrerat med en obebodd byggnad (saknar husnummer).
- Torn C. 1870 och 1832: Ett mindre förmodat torn eller rester av ett torn i bakkant av gårdarna till husen vid Semmelgasse I 74 och I 75. Det sitter ihop med ett hus utanför muren. Kanske är detta det höga tornet, eller resterna därav, på kartan från 1723, eller ett torn på ungefär samma plats (Man kan inte avgöra den exakta placeringen utifrån kopparsticket 1723).

Hus utifrån stadsområde

Bild 15. Stadsområde vid Wallgasse och Karthause 1870.

Bild 15 är en detaljbild från kartan från 1870. Här söker vi endast utifrån vykortets angivna stadsområde, även bland de hus som ligger vid Neuthor Gasse och Strohgasse närmast gathörnet vid Wallgasse och Karthause, det vill säga tvärs över gatukorsningen.

Vi undersöker hus som har en närliggande obebodd byggnad som skulle kunna vara ett torn utan att för den skull vara utmärkt som sådant på en karta. Obebodda hus är byggnader som saknar eget husnummer eller egen adress på kartorna. Efter detta steg kan vi bedöma vilka huskandidater som bäst överensstämmer med vykortet. Vi undersöker följande hus: (I) 89, 91, 91 1/2, 101 1/3, 102, 103, och 107.

Notera detta på kartan 1870: Hus 91 är det hus som på kartan felaktigt fått nummer 90 (hus 90 revs 1853). Hus 101 1/3 är det hus med otydligt nummer som ligger ett stycke ovanför hus 91 1/2.

Bedömningar

Torn

En unik egenskap hos vykortet är bilden av ett torn. Genom att jämföra kartor från 1723 till 1870 har vi kunnat identifiera de torn som denna tid funnits i det aktuella stadsområdet. Dessa torn, eller rester av torn, ingick i den dubbelmur vi kan se på dessa kartor. Det finns högst tre möjliga torn kvar på kartor efter 1832, med någon närhet till området som anges på vykortet.

TABELL 1 visar, utifrån kartan 1870, om de angivna tornen med intilliggande byggnader har egenskaper gemensamma med bilden på vykortet. Ett »Ja« i tabellen innebär att jag bedömt kriteriet för egenskapen i kolumnrubriken vara uppfyllt. Kriterierna för uppfyllandet av två av egenskaperna behöver särskilda definitioner:

Form på torn: För att uppfylla kriteriet krävs att formen på tornets fotavtryck mot marken skall kunna beskrivas som sammansatt av minst två geometriska delar, till exempel en kvadrat plus en halvcirkel. Formen får inte bestå av endast en geometrisk grundform.

Vy enligt vykortet: För att uppfylla kriteriet krävs att man från någon punkt på marken samtidigt skall kunna se hus, mur och torn i den ordning som de visas på vykortet. Det skall också finnas en öppen yta framför byggnaderna, där människor kan flanera.

Torn	I området enligt vykortets text	Torn finns	Form på torn	Hus finns	Mur finns	Vy enligt vykortet	Antal Ja
Torn_A	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	6
Torn_B	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	3
Torn_C	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	4

TABELL 1. Egenskaper utifrån torn.

För Torn C har jag tolkat formen på tornet som bestående av två delar – en halvcirkel plus en rektangel – vilket resulterat i att kriteriet för »Form på torn« bedömts vara uppfyllt. Trots den generösa bedömningen, är det för Torn A, med intilliggande byggnader, vi kan summera flest egenskaper gemensamma med bilden på vykortet. Torn A ligger vid hus I 91.

Hus

De hus som valts ut för bedömning ligger i det stadsområde som pekas ut i texten på vykortet. TABELL 2 visar, utifrån kartan 1870, om de angivna husen med intilliggande byggnader har egenskaper gemensamma med bilden på vykortet. Även om det inte finns något torn intill dessa hus kan det finnas tornliknande byggnader, som därför här benämns »tornkandidater«.

Ett »Ja« i tabellen innebär att jag bedömt kriteriet för egenskapen i kolumnrubriken vara uppfyllt. Kriterierna för uppfyllandet av två av egenskaperna behöver särskilda definitioner:

Tornkandidat finns: För att uppfylla kriteriet krävs endast att det finns en obobodd byggnad intill det aktuella huset.

Storlek på tornkandidat: För att uppfylla kriteriet krävs att ytan av tornkandidatens fotavtryck mot marken skall kunna bedömas vara lika stor eller större än fotavtrycket för det intilliggande huset.

Hus	I området enligt vykortets text	Tornkandidat finns	Form på tornkandidat	Storlek på tornkandidat	Hus finns	Mur finns	Vy enligt vykortet	Antal Ja
I 89	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	2
I 91	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	7
I 91 1/2	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	4
I 101 1/3	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	3
I 102	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	3
I 103	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	4
I 107	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	4

TABELL 2. Egenskaper utifrån hus.

För hus I 91 med intilliggande byggnader är samtliga egenskaper i tabellen gemensamma med bilden på vykortet. Detta är det hus som ligger vid Torn A, vilket gör det till den enda starka huskandidaten i vår undersökning.

Följa huset I 91 på kartor

Vi kan följa huset I 91 på kartor mellan 1832 och 1870 (förmodligen även 1879, trots att kartritaren missat att rita en grå yta över adressnumret) och det finns inget annat alternativt hus i området under denna period som stämmer överens med vykortet.²⁴ På kartor efter 1879 avbildas inte längre enskilda hus eller byggnader, så där kan man inte se vare sig hus eller torn. Huset I 91 står dock kvar även senare vilket vi kan följa via andra källor.

För ordningens skull bör det påpekas att det är osannolikt att det skulle ha tillkommit något nytt hus i området efter 1870, som liknar huset på vykortet. Under 1800-talets senare hälft omdanades staden kraftigt. De flesta stadsmurar revs.²⁵ Staden fick en mer enhetlig stadsplanering.²⁶ Nybyggnationer ökade och hade större skala.²⁷ Dessutom skedde en storskalig industrialisering med nytt vattenverk och gasverk inne i staden.²⁸

²⁴ Neuester Plan der kgl. bayer. Kreishaupt- und Universitätsstadt Würzburg, (1879).

²⁵ Hausbesitzer-Verein Würzburg, (1890), Würzburg als Wohnsitz, s. 3.

²⁶ Memminger, Thomas, (1921), Würzburgs Straßen und Bauten – ein Beitrag zur Heimatkund, s. 249, Ludwigstraße.

²⁷ von Zürn, G., Steidle, (1892), Ueber Würzburgs Entwicklung in den letzten vierzig Jahren, i Lehmann och Röder (1892), s. 68

²⁸ Heffner, Carl, (1871), Würzburg und seine Umgebungen: ein historisch-topographisches Handbuch, illustriert durch Abbildungen in Lithographie u. Holzschnitt, s. 62, Die städtische Gasfabrik und Wasserleitung.

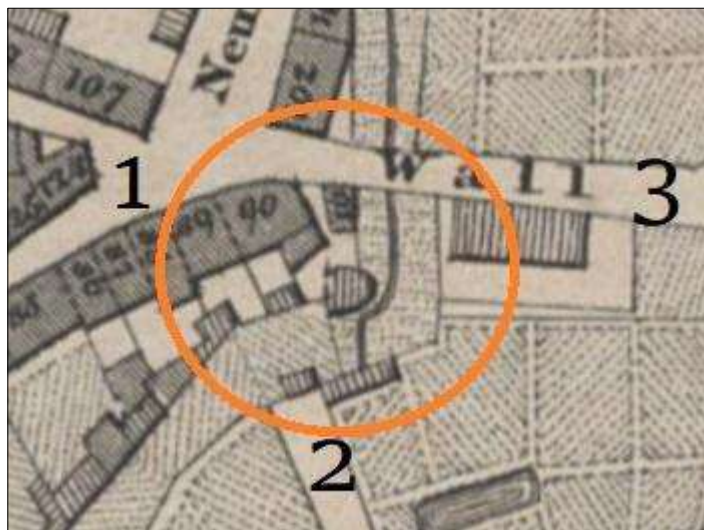

Bild 16. Huset på kartan 1845.

På kartan från 1845 (Bild 16) ser vi Zwingertornet med sin rundade form, och huset nummer 91 där Semmelsgasse och Wallgasse möts. Vi ser Zwingertornet och linjen för muren som förbinder tornet och huset. Vi ser också en linje från tornet som antyder en parallell kort mur (den raserade muren på vykortet).

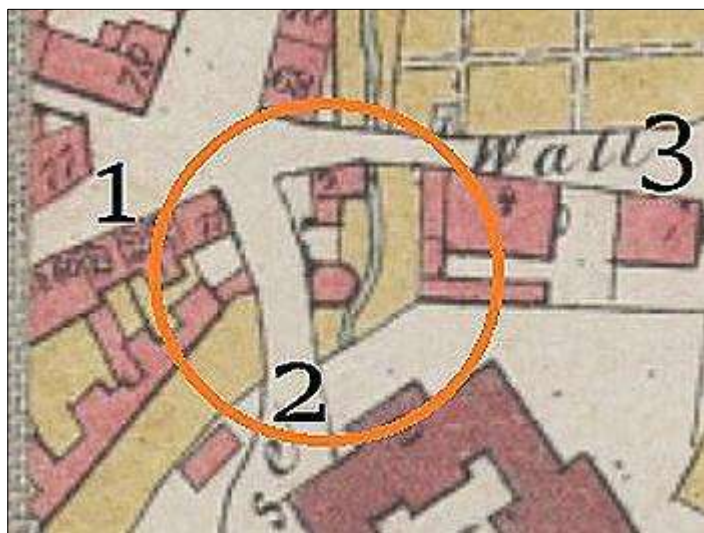

Bild 17. Huset på kartan 1869.

Även på kartan från 1869 (Bild 17) ser vi tornet, huset och murarna. Vi ser också att huset fått gatuadressen Wallgasse 2.

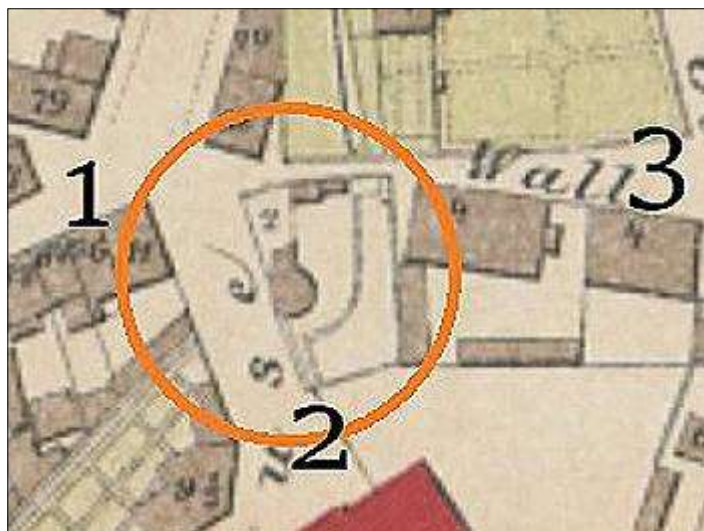

Bild 18. Huset på kartan 1879.

På kartan från 1879 (Bild 18) ser vi torn och mur och husets gatuadress nummer 2 (för Wallgasse 2). Här syns också att tornet verkar ha två parallella strukturer (murar) i riktning mot huset.

Följa huset I 91 i adressböcker

Förutom på kartor, kan man följa hus i staden via Würzburgs adressböcker. Så länge det finns en husägare för adressen i adressboken bör det finnas ett hus. Notera att huset I 91 som 1868 fick adressen Wallgasse 2, åter fått ny adress 1881: Kroatengasse 2. Efter 1888 finns inte Kroatengasse 2 kvar i adressböckerna vilket innebär att ingen längre bor på den adressen. Huset kan ändå finnas kvar.

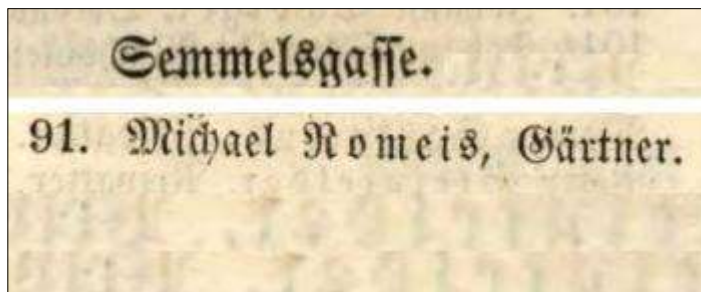

Bild 19. Adressboken 1859.

Ägare Michael Romeis, trädgårdsodlare (Bild 19).²⁹

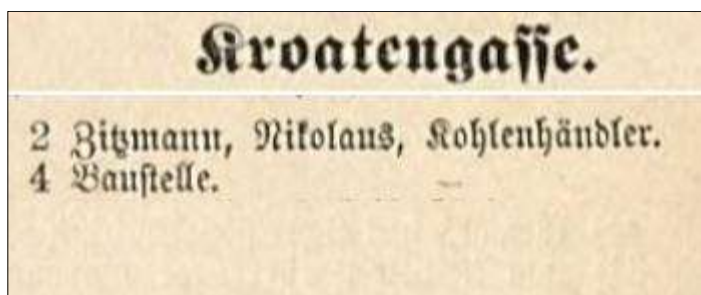

Bild 20. Adressboken 1881.

Ägare Nikolaus Zitzmann, kolhandlare (Bild 20).³⁰ Gatan fick nytt namn 1881. Tilläggs-text på sidan 104 i Adressboken: »I distrikt I i staden, tidigare Wallgasse.«

Bild 21. Adressboken 1888.

Ägare Friedrich Siebenlist, fotograf (Bild 21).³¹ Siebenlist har nu köpt även grannfastigheten Kroatengasse 4, och adressboken anger där ägaren som »Densamme«.

²⁹ Adreßbuch für Würzburg, (1859), s. 124.

³⁰ Adreß- und Geschäfts-Handbuch für die kgl. bayer. Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg (1881), s. 104.

³¹ Adreß- und Geschäfts-Handbuch für die kgl. bayer. Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1888), II. Abtheilung s. 36

Följa huset I 91 genom annonser

Fotografen Siebenlist annonserar om sin ateljé på platsen 1888–1895.

Bild 22.

Annons i Adressboken 1888 (Bild 22). Fotoateljé. Adressen i annonsen anges till »Hörnet av Kroatengasse«.³²

Bild 23.

Annons i Würzburger Stadt- und Landbote 7 september 1891 (Bild 23). Fotoateljé. Adressen i annonsen anges till »Hörnet av Kroatens- och Semmelstrasse«.³³

Bild 24.

Annons i Würzburger Stadt- und Landbote 2 januari 1895 (Bild 24). Fotoateljé. Adressen i annonsen anges till »Hörnet av Kroatengasse och Semmelstrasse«.³⁴

³² Adreß- und Geschäfts-Handbuch für die kgl. bayer. Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1888), Anzeiger s. 7.

³³ Würzburger Stadt- und Landbote 7 september 1891, s. 8.

³⁴ Würzburger Stadt- und Landbote 2 januari 1895, s. 5.

Även om adressens gatunummer (Orientierungsnummer) inte skrivs ut explicit i annonserna, anger de platsen för huset I 91, det vill säga i hörnet av Kroatengasse och Semmelstrasse. Siebenlists egen nya bostadsadress vid Kroatengasse 4 ligger intill, men inte i gathörnet.

Att adressen Kroatengasse 2 inte finns adressboken 1890–1893, skulle kunna betyda att huset rivits, men Siebenlists annonser indikerar att huset finns kvar och används till ateljé, efter att han själv bytt bostadsadress till grannfastighetens.

Ett hus finns uppenbarligen i gathörnet i form av en ateljé. Det vi vet med säkerhet är att huset I 91 fanns kvar 1888 eftersom Siebenlist själv bodde i huset till dess. Möjligen stod samma hus kvar även till 1895 där vi avslutar våra efterforskningar. Vykortet gavs ut 1897.

Summering och slutsats

Genom utredningen har vi från flera oberoende källor kunnat konstatera överensstämmelser mellan bilden på vykortet och hus I 91. Utöver de sex punkter som listats tidigare under rubriken *Överensstämmelser* kan vi nu, efter att ha bedömt alla huskandidater och följt hus och torn över tid på kartor, lägga till att överensstämmelse råder även vad gäller:

- hus och mur och torn och plats enligt vykortet, som en helhet, – och huset I 91 på kartan från 1832.
- »Stadsområde vid Wallgasse och Karthause« enligt vykortet – och platsen för tornet vid hus I 91 enligt kartorna 1723, 1832, 1845, 1869, 1870, och 1879.
- tornets form på vykortet – och kartbilderna från 1832, 1845, 1869, 1870, och 1879.

Slutsatsen av det stora antalet överensstämmelser, de många oberoende källorna, och det faktum att det inte finns något annat hus som kan konkurrera som alternativ huskandidat, blir att huset på vykortet är hus nummer I 91 med till visshet gränsande sannolikhet.

I det huset bodde min farfars farfars far Michael Romeis från den 28 juli 1814 till sin död den 22 augusti 1859.

Huset fanns kvar 1888 enligt adressboken samma år, och enligt fotografen Siebenlists annonser troligen även till 1895 där vi avslutar våra efterforskningar. Tornet vet vi inget om efter 1879 när det senast syntes på en karta.

Bilden på vykortet måste ha skapats mellan år 1853 och 1881, och vi har visat att huset I 91 fanns kvar i det tidsintervallet:

- 1853. Den öppna ytan framför huset, vilken man kan se på vykortet och på kartor, skapades vid gatan Karthauses anslutning till Wallgasse och Semmelgasse 1853. Innan dess var det trångt mellan husen.
- 1881. Vykortet anger »Stadsområde vid Wallgasse och Karthause«, och eftersom Wallgasse bytte namn till Kroatengasse 1881, bör bilden skapats före namnbytet eller kort tid därefter.

Post scriptum

Om vi återknyter till vykortserien »Alt-Würzburg« (gamla Würzburg) kanske namnet på serien ville påminna om en svunnen tid. Det skulle i sin tur möjligen kunna indikera att miljön med huset och tornet inte längre fanns där när vykortet gavs ut 1897. Kanske var då huset och tornet rivet.

Käll- och litteraturförteckning

De flesta källorna i den här artikeln (med ett fåtal angivna undantag) kommer från ett offentligt digitalt arkiv som finns åtkomligt på nätet: Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ) Digitale Bibliothek. MDZ är en enhet inom Bayerische Staatsbibliothek i München, Tyskland, och arbetar med långtidsarkivering och tillhandahållande av alla elektroniska dokument från Bayerische Staatsbibliothek och andra kulturarvsinstitutioner.

Tillägg på kartbilder: Stefan Romeis, augusti 2023.

Förkortningar

bsb: Bayerische Staatsbibliothek (BSB) in München

bv: Bibliotheksverbände (Abkürzung: BV) sind Zusammenschlüsse von Mehreren Bibliotheken in Form eines Verbundes

bvb: Bibliotheksverbund Bayern

Jg: Jahrgang (årgång)

nbn: National Bibliography Number (Namensraum speziell für Nationalbibliografien)

urn: Uniform Resource Name. Ett unikt beständigt identifierings-ID som utges och förvaltas av Deutsche Nationalbibliothek.

doi: Digital Object Identifier. ISO-standard för att unikt identifiera digitala objekt.

Otryckta källor

Stadtarchiv Würzburg

Einwohnermeldebögen Äldre Reihe,

Karton 160, Mappa 13161

Romeis, fol 2r, Michael

Einwohnermeldebögen Jüngere Reihe,

Karton 423

Romeis Michael, fol 1r

Tryckta källor och litteratur

Adreßbuch für die königlich bayrische Kreishaupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1868),

Verlag: Schneider, Würzburg (Selbstverlage des Verfassers).

URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10370025-5.

Adreßbuch für Würzburg, (1859–1865), Verlag: Schneider, Würzburg (Selbstverlage des Verfassers).

Adreß-Handbuch für die kgl. bayer. Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1872),

Verlag: A Stuber's Buchhandlung. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb11038234-6.

Adreß-Handbuch für die königlich bayerische Kreis- Haupt- und Universitäts- Stadt Würzburg, (1852), Verlag: Selbstverlage des Verfassers Georg Franz Voll.

URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10370022-9.

Adreß- und Geschäfts-Handbuch für die kgl. bayer. Kreis-Haupt- und Universitäts-Stadt Würzburg, (1876–1895), Verlag: A. Stuber's Buch- & Kunsthandlung.

Böhme, Horst Wolfgang, Friedrich, Reinhard, Schock-Werner, Barbara, (2020), *Wörterbuch der Burgen, Schlösser und Festungen*, Heidelberg: arthistoricum.net-ART-Books.

DOI: <https://doi.org/10.11588/arthistoricum.535>.

Dettelbacher, Werner, (1978), *Nachdruck der ersten Würzburger Postkartenserie, aufgelegt 1897 im Gustav Erdmann Verlag*, Verlag: I. Beck, 8700 Würzburg, Steinbachtal 94, Druck: Fränkische Gesellschaftsdruckerei GmbH, Würzburg. I Stefan Romeis ägo 2023-07-30 [Mappe 228/500].

Handwerk, Carl, (1832), *Kreishauptstadt Würzburg, Gemessen durch Carl Handwerk im Jahre 1832*, Bayerische Landesbibliothek Online, Karten, Ortsblätter des 19. Jahrhunderts. (Unik identifikator saknas.)

Harrach, Fr., Zertahelly, L., (1845), *Plan Der Kreis-Hauptstadt Würzburg*.
URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb00105395-0.

Hausbesitzer-Verein Würzburg, (1890), *Würzburg als Wohnsitz, Buchdruckerei Josef Seelmeyr, Würzburg*. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb11566531-4.

Heffner, Carl, (1871), *Würzburg und seine Umgebungen : ein historisch-topographisches Handbuch, illustriert durch Abbildungen in Lithographie u. Holzschnitt, Druck und Verlag von Bonitas-Bauer, Würzburg*. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb11693797-8.

Homann, Johann Baptist, (1723), *Accurate Vorstellung der Hoch-Fürstl[ichen] Bischöf[ichen] Residenz- und Haupt-Stadt Würzburg des Herzogthums Francken : wie solche unter Höchst Rühmlicher Regierung des jetzigen Hochwürdigsten Fürsten und Herren Herrn Ioh. Phil. Franz. Gr. von Schonborn mit vielen neu-erbauten herrlichen Palästen und Gebäuden vermehret worden ; Cum Privilegio Sac. Caes. Majestatis*. URN: urn:nbn:de:bvb:12- bsb00046963-5.

Lehmann, Karl B, Röder, Julius, (red.), (1892), *Würzburg, insbesondere seine Einrichtungen für Gesundheitspflege und Unterricht : Festschrift, gewidmet der 18. Versammlung des Deutschen Vereins für Öffentliche Gesundheitspflege, Druck der Kgl Universitätsdruckerei von H. Stürtz, Würzburg*. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb11475440-4.

Memminger, Thomas, (1921 Veröffentlichung), *Würzburgs Straßen und Bauten – ein Beitrag zur Heimatkunde*, 2. verbesserte und vermehrte Auflage, Gebrüder Memminger Verlagsbuchhandlung. DOI: <https://doi.org/10.48651/franconica-4959673974711>.

Neuester Plan der kgl. bayer. Kreishaupt- und Universitätsstadt Würzburg, (1879), Verlag: A. Stuber's Buch- & Kunsthandlung. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb00105398-6.

Neue Würzburger Zeitung, 9 mars 1853. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10506025-0.

Niedermayer, Andreas, (1860), *Kunstgeschichte der Stadt Würzburg*, Verlag: Selbstverlage des Verfassers. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb11716617-6.

Päringner, Josef, Weishaupt, Wimberger, Karl, (1870), *Würzburg 1870*, Verlag: Topographisches Bureau, Würzburg. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb00105397-1.

Stürtz, L., (1869), *Neuester Plan der Kreishauptstadt Würzburg : mit Angabe der neuen Hausnummern*, Verlag: A. Stuber, Druck: F.E. Thein, Würzburg.
URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb00105396-5.

Umfassendes Adreßbuch für Würzburg königl. bayer. Universitäts- und Kreishauptstadt von Unterfranken und Aschaffenburg, (1846), Gedruckt bei BonitasBauer. Würzburg.
URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10374234-5.

Würzburger Abendblatt, 26 augusti 1859. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10485172-5.

Würzburger Anzeiger, 24 december 1859. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10506038-2.

Würzburger Stadt- und Landbote, 9 september 1852. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10503695-9.

Würzburger Stadt- und Landbote, 7 september 1891. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb11483228-1.

Würzburger Stadt- und Landbote, 2 januari 1895. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb11483240-8.

WürzburgWiki, (2023), <https://wuerzburgwiki.de/> Besökt: 2023-06.